

11. *Шляхов А.Р.* Судебная экспертиза : организация и проведение: учебное пособие / А.Р.Шляхов. — М. : Юридическая литература, 1979. — 123 с.
12. *Исаева Л.М.* Специальные познания в уголовном судопроизводстве / Л.М. Исаева. — М.: ЮРМИС, 2003. — 304 с.
13. *Арсеньев В.Д.* Процессуальные проблемы комплексной судебной экспертизы / В.Д. Арсеньев // Теоретические вопросы судебной экспертизы: Сб. науч. тр. ВНИИСЭ. — М., 1981. — Вып. 48 — С. 68–76.
14. *Селина Е.В.* Доказывание с использованием специальных познаний по уголовным делам / Е.В. Селина. — М.: Юрлитинформ, 2003. — 128 с.
15. *Горский М.В.* Криминалистические способы установления некомпетентности эксперта в уголовном судопроизводстве / М.В. Горский // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: зб. матер. засідання “круглого столу”, присвяченого 10-річчю створення Севастопольського відділення ХНДІСЕ (Севастополь, 10–11 червня 2010 р.). — Х.: ХНДІСЕ, 2010. — С. 47–50.

Резюме

Розглянуто зміст і обсяг понять “компетенція” і “компетентність” судового експерта. Компетенція судового експерта диференційована на процесуальну, наукову, індивідуальну. Показано, що компетентність судового експерта має три рівні — базовий, особистий, по конкретній експертизі. Вказані способи встановлення компетенції та компетентності експертів при проведенні судових експертиз.

Summary

Examined the content and scope of the concept of “competence” and “conusance” of the expert. The competence of the assessor is differentiated to procedural, scientific, and individual. It is shown that the conusance of the expert has three levels — base, personal, specific expertise. The methods of establishing competence and the conusance of experts in conducting forensic examinations.

Н.І. Клименко, доктор юрид. наук, професор

Київський національний університету ім. Тараса Шевченка

ЩОДО ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ

Розкрита сутність інтеграційної функції і її роль в систематизації природних і технічних наук з метою створення наукових основ судової експертології.

Сучасний етап розвитку загальної теорії судової експертизи — це етап її становлення як самостійної галузі наукового знання, яка повинна стати міцним фундаментом для формування теоретичних основ різних родів і видів судових експертиз.

У формуванні й створенні наукових основ судової експертології значну роль відіграє інтеграційна функція, яка полягає у систематизації

та відображенні накопичених знань, пошуку інших матеріалів і фактів, емпіричних даних, одержаних при проведенні різних видів і родів судових експертиз, використанні нових природничих і технічних методів, які можуть застосовуватися в експертному дослідженні, пристосуванні їх до виконання завдань судової експертизи, оцінці її результатів згідно з принципами судово-експертного пізнання.

Інтеграційна функція експертології з огляду на методологію наукового пізнання тісно пов'язана з іншими її важливими функціями, а саме: пояснюючою, синтезуючою та прогностичною [1].

Пояснююча функція експертології розкриває закономірності розвитку та зміни об'єктів, що вивчаються теорією, дозволяє з'ясувати їх сутність, якості, відносини.

Синтезуюча функція експертології допомагає звести весь накопичений емпіричний матеріал і теоретичні концепції в систему, яка ґрунтується на єдиній ідеї та принципах. Через загальну теорію ця система пов'язується з іншими галузями наукового знання та практичною діяльністю.

Прогноз тісно пов'язаний з поясненням. І прогнозування, і пояснення спираються на одну й ту саму теорію експертології, на одні й ті самі закономірності та суттєві зв'язки. Різниця між ними полягає лише в тому, що для пояснення раніше відомих фактів "підшукується" теорія, з якої логічно виводять прогноз, котрий описує невідомі раніше факти (якості, явища), тобто події, які повинні відбутися у майбутньому. Так у галузі судової експертизи вченими ще у середині ХХ ст. було передбачено розвиток і функціонування її загальної теорії.

Сучасна практика підтверджує зроблений у свій час висновок про інтегрування знань з метою створення наукових основ, методів дослідження, проведення комплексних досліджень об'єктів, формування нових видів експертиз, розвиток окремих експертних теорій, створення автоматизованих систем у судовій експертизі, в її окремих напрямках [2].

Інтеграційна функція експертології має важливе значення для формування та розвитку її наукових основ, які включають в себе елементи або підсистеми чотирьох рівнів [3].

Підсистема першого рівня: фундаментальні, базові (материнські) науки — наукові дані, які використовуються для правосуддя та складаються з різних суспільних, природничих і технічних наук. Це дані далеко не всіх наук, а лише тих, які найбільше застосовуються для зазначеної мети. До них належать такі науки: філософія, правознавство,

медицина, математика, економіка, машинобудування, будівництво, металургія тощо. Отже, фундаментальні знання — це спеціальні професійні знання науки або її галузі.

Підсистеми другого рівня — це предметні судові науки, які містять в собі наукові дані або в окремих випадках — наукові дисципліни, що формуються та розвиваються на основі даних базових наук у тій їх частині, яка необхідна для становлення цих судових наук і розроблення загальної та окремих методик судових експертиз. Ці наукові дані, збагачені теорією, використовуються для цілей правосуддя і являють собою предметні науки, які містять теоретичні основи предметних судових експертиз. Всі предметні судові науки включають спеціальні знання, які трансформовані з відповідних фундаментальних наук для цілей судочинства. Це судова психологія, судова фізика, судова хімія, судова біологія, судова медицина, судова психіатрія тощо.

Третій рівень системи — галузі предметних судових наук — містять елементи, в яких сформувалися безпосередньо теоретичні основи конкретних судових експертиз. Більшість з них ще не мають назв.

До четвертого рівня належать елементи системи, які являють собою предметні судові експертизи. Ці елементи зведені у блоки, тобто класи судових експертиз. Таких класів зараз 16. Кожен клас об'єднує ряд експертиз за принципом загальності їх зв'язків з предметними судовими і базовими науками і деякою близькістю їх об'єктів, методів дослідження, які вирішують завдання, що виникають перед експертизами кожного класу.

Розвиток кожної науки відбувається на основі закономірностей і законів, які визначаються предметом даної науки [4].

Закон у науці — це стійкі зв'язки між окремими явищами, процесами, що вивчаються цією наукою, принципи, що мають фундаментальне значення. Закономірності науки — це закони вузьких, конкретних груп взаємозв'язків, які формуються в процесі їх розвитку. Вони характеризуються такими ознаками: об'єктивністю, кількісним або якісним виразом, постійністю.

У загальній теорії судової експертизи існує поняття концепції ієрархії закономірностей науки:

- фундаментальні закономірності, загальні для всіх експертиз;
- предметні закономірності;
- закономірності граничного характеру.

До фундаментальних закономірностей належать закономірності формування достовірного нового на основі вже відомого. Ці закономір-

мірності становлять основу всіх видів експертиз, сутність практичної діяльності експерта.

До предметних закономірностей варто віднести одержану на основі спеціальних знань і проведеного дослідження інформацію у формі, доступній і зрозумілій суб'єкту доказування: слідчому. Прокурору, судді й іншим учасникам процесу. Сюди включають і закономірності постійного збільшення обсягу знань, які становлять спеціалізовані предметні науки та визначають компетенцію експерта. Закономірностями цієї групи є відображення процесу виникнення предметних наук і предметних експертиз або утворення нових підвидів у існуючих вже видах (родах). Так, наприкінці 80-х років ХХ ст. в судовій техніко-криміналістичній експертизі документів була виділена фототехнічна. До цієї групи належать і закономірності профілактики за допомогою експертиз щодо виявлення обставин, які сприяли або можуть сприяти вчиненню злочинів, а також розроблення на цій основі рекомендацій експерта з усунення даних обставин.

Закономірності граничного характеру — це закономірності наук, з якими взаємодіє кожна експертиза. Наприклад, закономірності спеціальних наук, що є базовими для відповідних родів деяких криміналістичних експертиз — хімія, фізика тощо.

До закономірностей, з якими пов'язана теорія судової експертизи, відносять механізм вчинення злочину, виникнення інформації про злочин (відображення її в об'єктах матеріального світу), закономірності збирання та дослідження доказів.

Сучасні досягнення науки і техніки використовуються для створення спеціалізованих галузевих наук тих чи інших родів експертиз. Тут проявляється закономірність інтеграції наукових знань для створення базисного знання кожного роду (виду) експертиз і постійного поновлення цього знання, розкриття можливостей дослідження нових або модифікації, вдосконалення методів і методик, що застосовуються під час дослідження.

Формування і розвиток судових експертиз, їх теоретичних основ відбувається трьома різними шляхами запозичення знань:

- прямого із базових (материнських) наук і їх трансформування у спеціальні предметні науки. Це шлях безпосереднього базового формування;
- лише з однієї судової предметної науки, що відповідає їм. Це шлях однопредметного формування теорії судової експертизи (судово-медична, судово-психіатрична);

— з декількох предметних судових наук (наприклад, даних судової фізики, судової хімії, судової біології і криміналістики). Це шлях багатопредметного формування та розвитку теорії конкретних судових експертиз. Він найбільш поширений у системі судових експертиз і відображає дію закону інтеграції предметних судових наук і закону диференціації формування та розвитку судових експертиз.

Предмет судової експертизи визначається об'єктом дослідження та питаннями, поставленими слідчим, судом або іншим органом. Виділяють поняття предмета судової експертизи в аспекті роду, виду, підвиду (загальнонаукове визначення). Останнє визначається питаннями, що поставлені в межах спеціальних знань. Тісно пов'язане з предметом і питання класифікації всіх судових експертиз. Воно має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки його вирішення дає підстави для можливостей призначення судових експертиз.

Кожний вид експертизи має закономірні зв'язки зі “своєю” предметною судовою наукою, а через неї або безпосередньо — з її материнською (базовою) наукою. Для хімічних експертиз предметною наукою є судова хімія, для фізичних — судова фізика, для економічних — судова економіка тощо.

Судова хімія як предметна наука розробляє і впроваджує в судово-хімічну експертизу різні методи дослідження речовин і речових доказів (хімічний крапельний метод, фотографічний, термолюмінесцентний, фізико-хімічний органічний кількісний аналіз та ін.). Фізико-хімічний аналіз як розділ судової хімії дозволяє досліджувати складні системи перетворення речовин. Хімічні методи додатково застосовуються в інших видах експертиз, наприклад, під час техніко-криміналістичного дослідження документів, балістичного дослідження.

Судова фізика розробляє та впроваджує в криміналістичну експертизу матеріалів, речовин та виробів, інші види експертиз, фізичні методи, прийоми дослідження різних об'єктів. Вони та технічні засоби (прилади, інструменти) об'єднуються у самостійну предметну науку — судову фізику. Об'єктами її як предметної науки є різні речовини, матеріали та вироби з них. Фізико-технічний аналіз дає змогу досліджувати склад речовин, характер взаємодії їх компонентів без попереднього поділу. Наприклад, склад речовин може досліджуватися такими фізичними методами, як спектральний, емісійний, атомний, абсорбційний, рентгівський аналіз, спектрофотометрія, радіоелектрофонометрія, металографія. Деякі методи судової фізики застосовуються в інших різновидах експертиз: автотехнічній, пожежно-технічній, балістичній тощо.

Судова біологія ґрунтується на даних класичної біології, вивчає та досліджує закономірності утворення й існування об'єктів біологічного походження, що потрапили у сферу кримінального або цивільного судочинства. Ця галузь знань розробляє методи експертного дослідження об'єктів біологічного походження (рослин, тварин, їх похідних) з метою вирішення судово-біологічних класифікаційних завдань, а в окремих випадках — про тотожність об'єктів біологічного походження. Експерти-біологи під час дослідження користуються такими поняттями, як тип (таксон), клас, ряд, сімейство, рід, вид, підвид (сорт, порода). При цьому необхідно намагатися встановити більш певну категорію, яка буде мати найбільше ідентифікаційне значення.

Судове ґрунтознавство вивчає закономірності, що зумовлюють диференціювання поверхні землі на окремі ділянки, локальні межі яких є об'єктами судово-ґрунтознавчої експертизи. Основу предметної науки (судове ґрунтознавство) становлять материнські (базові) науки, які пояснюють геологічні процеси (геологія, геохімія, мінералогія, петрографія); науки, які вивчають об'єкти біосфери та процеси, що протікають у ґрунті з компонентами біологічного походження, тваринами, продуктами їх життєдіяльності (біологія, зоологія, мікробіологія, ботаніка, біохімія та ін.). Експертне дослідження нашарувань ґрунту дозволяє встановлювати факти знаходження людей, предметів на конкретній ділянці (місцевості), їх контактної взаємодії.

Судове матеріалознавство спрямоване на пізнання закономірностей утворення й існування субстрату речовин, матеріалів з метою встановлення їх родової належності. Ці завдання вирішуються різними методами деяких предметних наук: фізики, хімії, біології, криміналістики. Підвидом даної судової предметної науки є судове текстильне матеріалознавство (дослідження волокон, текстильних та інших волокнистих матеріалів).

Судова одорологія вивчає закономірності утворення слідів запаху різними запахоносійми, які досліджуються за допомогою спеціальних аналізаторів — біологічних детекторів (службових собак). Інструментальне дослідження запахів — це проблема, яка буде вирішена на основі застосування хімічних і біологічних методів, а також спеціальної апаратури (хроматографів, мас-спектрометрів тощо).

Судова голографія розробляє методи, що ґрунтуються на застосуванні лазерного проміння для дослідження речових доказів у судочинстві. Основи її розроблені А. Аубакіровим, М. Находкіним, В. Гончаренком та ін. [5]. Голографічні методи для дослідження об'єктів по-

чали застосовуватися у 60-х роках ХХ ст., оскільки вони забезпечують певну цілісність об'єкта, точно відтворюють форму й особливості його мікроструктури у трьох вимірах, дозволяють здійснювати фіксацію через спотворююче середовище. Голографічні методи використовуються в експертних дослідженнях великої кількості близьких за своєю структурою і змістом об'єктів з метою їх диференціації шляхом оброблення зображень методом оптичного посилення чіткості слідів, машинописних текстів і кліше з метою розпізнання образів шляхом виділення ознак, що характеризують фотопортрети, дактилоскопічні об'єкти 9дифракційним методом. Вони дозволяють ідентифікувати об'єкти в трасології та судовій балістиці шляхом профілювання, досліджувати голограми, які використовуються для захисту певних об'єктів, продуктів, товарів від підроблення (фальсифікації).

Криміналістика займає особливе місце в системі предметних наук за самостійністю свого предмета в галузі завдань, які стоять перед правосуддям. Вона є предметною наукою для криміналістичних експертиз. Криміналістика — це вчення про механізм вчинення злочину, виникнення кримінально-релевантної інформації та її дослідження [6].

У процесі перероблення даних різних наук для цілей криміналістики, криміналістичної експертизи виникають принципово нові особливі методи — криміналістичні. Вони являють собою сукупність методів різних наук, перероблених для цілей криміналістики. Так, метод криміналістичної ідентифікації залежно від конкретних завдань його застосування використовується за допомогою даних великої кількості наук, методики яких перероблюються та беруться в різних сукупностях щодо вирішення певного завдання.

Багаторічний досвід криміналістичної експертизи довів, що найбільш часто зустрічаються типові питання, які вона вирішує, — це встановлення індивідуально-конкретної тотожності певних об'єктів (речових доказів, конкретних осіб тощо), які причинно пов'язані з подією злочину. Саме ці питання є експертними завданнями всіх видів криміналістичної експертизи: почеркознавчої, техніко-криміналістичної, трасо логічної, балістичної, портретної тощо.

Таким чином, більшість завдань криміналістичної експертизи в її класичному розумінні є саме індивідуальна ідентифікація об'єктів експертизи. Можна вважати, що криміналістична експертиза — це переважно ідентифікаційна експертиза, і ніяка інша експертиза не має такої функції [7, 8]. Всі вирішення експертних завдань в інших видах експертиз обмежені встановленням родової, групової, видової належностей.

Їх базисним поняттям є не тотожність, а подібність, тобто вирішення завдання “такий самий об’єкт”, а не “той самий об’єкт”.

Такі судові експертизи в цьому плані об’єднуються поняттям класифікаційної експертизи.

Отже, мета криміналістичної ідентифікації — встановлення конкретного об’єкта із сукупності об’єктів за відображеннями. Комплекс ознак — це їх сукупність, яка необхідна для виділення ідентифікуемого із сукупності об’єктів. Умови криміналістичної ідентифікації — взаємозв’язок об’єктів, що вивчаються з подією злочину. Для криміналістичної ідентифікації мають значення такі якості об’єктів, як індивідуальність, стійкість, варіативність.

Значення теорії криміналістичної ідентифікації визначається тим, що вона є науковою основою не тільки багатьох слідчих дій, оперативних заходів під час встановлення і розшуку різних осіб, речей та інших матеріальних об’єктів, які виступають як речові докази, а й експертних досліджень. На практиці положення теорії криміналістичної ідентифікації реалізується в конкретних методиках експертних досліджень. Відтак, криміналістична ідентифікація є і методом доказування.

В деяких випадках перед криміналістичною експертизою ставлять експертні завдання, які є діагностичними (не ідентифікаційними). Нерідко вони вирішуються методами інших наук. Методологічною основою вирішення неідентифікаційних завдань у криміналістиці є криміналістична діагностика, яку поряд з класифікаційною, ідентифікаційною та ситуаційною розглядали А.І. Вінберг (1978), Г.Л. Грановський (1979), В.Г. Гончаренко, Ю.Г. Корухов (1983), П.П. Майліс (1985), Г.В. Прохоров-Лукін (2000) та ін.

Необхідною умовою діагностики є наявність класифікаційних знань про об’єкти, накопичених науковим або досвідним шляхом.

Ситуаційні дослідження давно проводяться в межах криміналістичної експертизи. Об’єктом їх є подія, що вивчається, а саме обстановка, яка відображає подію. Для вирішення завдань ситуаційної експертизи використовуються криміналістичні та інші спеціальні знання. Експерт дає висновок про наявність або відсутність причинного зв’язку, причину та наслідок. Основна різниця судово-експертної науки і відповідного виду судової експертизи полягав в їх різних цілях в аспекті гносеології. Так, кожна предметна наука як галузь відповідних знань має на меті формування нових наукових знань. Така мета не стоїть перед предметною судовою експертизою, котра вирішує поставлені перед нею питання на основі своїх спеціальних знань.

Список використаної літератури

1. *Штофф В.А.* Введение в методологию научного познания / В.А. Штофф. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. — 191 с.
2. *Аверьянова Т.В.* Судебная экспертиза: курс общей теории и практики судебной экспертизы / Т.В. Аверьянова. — М.: Норма, 2008. — 180 с.
3. *Винберг А.И., Малаховская Н.Т.* Судебная экспертология. Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз. Учебное пособие / А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская. — Волгоград: НИ “РИО” ВШ МВД СССР, 1979. — 183 с.
4. *Ракитов А.И.* Природа научного исследования / А.И. Ракитов // Вопросы философии. — 1968. — № 12. — С. 40–43.
5. Лазеры в криминалистике и судебных экспертизах. — К.: Вища школа, 1968. — 230 с.
6. *Кирсанов З.И.* Теоретические основы криминалистики / З.И. Кирсанов. — М.: Юрист, 1998. — 314 с.
7. *Сегай М.Я.* Методология судебной идентификации / М.Я. Сегай. — К.: РИО МВД УССР, 1970. — 254 с.
8. *Котюк И.И.* Теоретичні аспекти криміналістичної ідентифікації. Монографія / И.И. Котюк. — К.: КУ, 2004. — 208 с.

Резюме

Рассматривается сущность интеграционной функции и ее роль в систематизации естественных и технических наук для создания научных основ судебной экспертологии.

Summary

The role of integrating function in systematising natural and exact sciences for the formation of scientific background of the forensic expert examination theory is dealt with. The expert examination integration function is closely related to other functions: explanatory, synthesising and prognosticating one.

І.В. Пиріг, канд. юрид. наук, доцент, професор кафедри

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Розглянуто окремі положенні Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про судову експертизу”, що регламентують проведення експертизи та надано пропозиції щодо їх вдосконалення

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) спричинило зміну інших нормативно-правових актів, що, у свою чергу, обумовило виникнення багаточисельних дискусій серед науковців та юристів щодо позитивних положень та недоліків даних законодавчих актів. На наш погляд, новий КПК позитивно впливає на